

Львівський державний університет внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО ЗНАННЯ ТА РОЗУМІННЯ У ФІЛОСОФІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

© Савайда О. І., 2016

У статті проаналізовано наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячені проблемам правового знання та розуміння у філософії ХХ століття. Розглянуто основні теоретико-методологічні підходи, що сформувалися в рамках сучасної філософії щодо вивчення проблеми правового знання та розуміння. Визначено тематичне спрямування робіт, їхні характерні ознаки та особливості, виокремлено загальні тенденції дослідження. Розкрито найактуальніші на сучасному етапі розвитку науки методи вивчення означеної проблеми.

Ключові слова: правове знання, правове розуміння, філософія, ХХ століття, історіографія, підхід, метод.

О. И. Савайда

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО ЗНАНИЯ И ПОНИМАНИЕ В ФИЛОСОФИИ ХХ ВЕКА

В статье проанализированы научные труды отечественных и зарубежных ученых, посвященные проблемам правового знания и понимания в философии ХХ века. Рассмотрены основные теоретико-методологические подходы, сформировавшиеся в рамках современной философии по изучению проблемы правового знания и понимания. Определены тематическое направление работ, их характерные черты и особенности, выделены общие тенденции исследования. Раскрыты актуальные на современном этапе развития науки методы изучения этой проблемы.

Ключевые слова: правовое знание, правовое понимание, философия, ХХ века, историография, подход, метод.

O. I. Savayda

PROBLEM OF LEGAL KNOWLEDGE AND UNDERSTANDING IN PHILOSOPHY XX CENTURY

The article analyzes the scientific work of domestic and foreign scholars on the problems of legal knowledge and understanding of the philosophy of the XX century. The main theoretical and methodological approaches that have emerged as part of modern philosophy to study the problems of legal knowledge and understanding. Defined thematic orientation work, their characteristics and features, singled out the overall trends research. Exposed the most topical at the present stage of science methods of studying the abovementioned issues.

Key words: legal knowledge, legal understanding, philosophy, XX century, historiography, approach, metod.

Постановка проблеми. Актуальність та проблематика обраної нами теми дослідження обумовлена, передусім, змінами, які відбуваються безпосередньо зараз в нашому суспільстві (реальне втілення в життя правових ідеалів рівності, свободи, справедливості, забезпечення прав та

свобод людини та громадянина, фундаментальні цінності демократичного суспільства тощо), в світобаченні людей, в державі та правовому житті загалом. У період проведення повномасштабних правових змін та реформ у державі проблемам правового знання та розуміння звичайно буде приділятися посилена увага з боку науковців.

Але, на жаль, поставлені цілі не завжди знаходять своє відображення в таких сферах, як філософія, правова теорія чи соціально-політична. Часто, у вітчизняній науковій, навчальній та інших видах літератури, яка присвячена проблемам держави та права, спостерігається, з одного боку – критика методології, яка й є традиційною для суспільних наук пострадянського періоду, а з іншого боку – некритичне сприйняття ідей демократії, правої держави та загальнолюдських цінностей.

Останнім часом суспільні науки приділяють чимало уваги розвитку нових підходів, понять та розумінь щодо накопиченого останніми періодами знання про самого себе та їхнього взаємозв'язку із іншими явищами та одиницями існування. Причин такої уваги в сучасному світобаченні достатньо.

Переосмислення, яке відбулося в світобаченні загальнолюдських цінностей, змінили не тільки наш світосвіт, але й наше міркування та розуміння. Мотиви солідарності, соціально-культурної інтеграції, наміри щодо розвитку морального багатоманіття при одночасному відмовленні від універсальності самої філософії та світобачення, набувають суттєвої значимості в межах нових філософських підходів сучасності.

Не дивно, що філософія сучасності стає посередницею між різними сферами та культурами людського знання та розуміння, намагається запобігти “шершавості”, яка може бути між науковцями, вченими, політиками тощо.

Аналіз дослідження проблеми. Слід зазначити, що сьогодні в науковій літературі проблемі правового знання та розуміння у філософії приділено ще недостатньо уваги. Зазвичай вона розглядалася в руслі ширших філософсько-правових проблем: течії філософії, науково-технічні революції, культури, соціуму, методології, історії філософії тощо.

Безперечно, насамперед нові бачення щодо правового знання та розуміння в філософії ХХ століття впливають на формування та розвиток галузевих наукових юридичних дисциплін. Наприклад, у сучасному філософсько-правовому баченні прослідковується тенденція до взаємного їхнього зближення. Адже, не секрет, що багато зазначених навчальних дисциплін проходять у своєму розвитку процес інтеграції. Зазначена інтеграція сприяє формуванню нових природно-правових підходів щодо вивчення проблем різного змісту та характеру, проблем держави та права загалом.

В українській і зарубіжній юридичній літературі низка аспектів присвяченій проблематиці знайшла своє відображення в працях таких учених: С. С. Алексеев, В. М. Жуков, В. П. Казимирчук, Д. А. Керимов, О. А. Лукашева, Д. І. Луковская, І. П. Малинова, Г. В. Мальцев, Л. С. Мамут, В. К. Мамутов, Г. Н. Манов, В. С. Нерсесянц, В. Д. Зорькин, С. С. Сливка, Л. І. Спиридонов, В. А. Туманов, В. А. Четвернин, Л. С. Явич та інших. Спільним для цих наукових досліджень є співвідношення та схожість певних поглядів на формування правових знань у філософії ХХ століття.

У дослідженні основних аспектів проблем правового знання та розуміння ми схилиємося до фундаментальних положень юриспруденції. Більшість питань, які стосуються цього дослідження мають гносеологічний характер. Окрім цього, для кращого розуміння та розкриття вказаної проблематики потрібно звертати увагу також і на дослідження в сфері юридичної соціології. Оскільки деякі аспекти та сторони проблематики дослідження розглядаються саме з цієї позиції. Звичайно, ж більшість питань, які пропонуються бути вирішеними, стосуються філософсько-правового характеру.

Мета статті полягає у теоретичному глибокому пізнанні та оцінці проблемних моментів правового знання і розуміння в філософії ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Однією з провідних течій сучасної світової філософії, безперечно, є позитивна філософія, яка своїм джерелом має класичний позитивізм ХІХ ст., і в наш час представлена неопозитивізмом та постпозитивізмом [1, с. 115].

Неопозитивізм виник у 20-х роках ХХ ст. і розвивався як течія, що претендувала на аналіз філософсько-методологічних проблем, висунутих у ході науково-технічної революції. Неопозитивізм як напрямок охоплює різноманітні логіко-філософські школи [2, с. 54].

Виділимо основні з них. Віденський гурток, що сформувався у 1922 р., його представники: М. Шлік (1882–1936), О. Нейрат (1882–1945), Р. Карнап (1891–1970), Г. Рейхенбах (1891–1953), А. Айер (1910–1989) та ін. Незважаючи на деякі розбіжності в поглядах, представників Віденського гуртка об'єднує спільна мета – звести філософію до логічного аналізу мови правової науки, а також піддати філософське і наукове знання критичному аналізу з позицій принципу верифікації, сформульованого М. Шліком [3, с. 60]. Вчений виходив із того, що все наукове знання є узагальненням та робив висновок про те, що справді наукове правове знання має бути редукованим до “чуттєво-даного”.

На основі цих ідей австрійський філософ Р. Карнап розробив модель наукового знання, за якою в основі знання лежать абсолютно достовірні протокольні (такі, що утворюють емпіричний базис науки) речення, котрі виражають чуттєві переживання суб'єкта.

Всі інші речення науки мають бути верифіковані, тобто зведені до протокольних. Ті речення, для яких процедура верифікації виявляється неможливою, не мають смислу і мають бути усунуті з науки. Традиційна філософія, як гадав Р. Карнап, позбавлена смислу. Функція філософії полягає в тому, щоб за допомогою логічного аналізу очистити мову правової науки від позбавлених смислу псевдоречень [4, с. 24].

Методологічні проблеми, висунуті і вирішувані представниками Віденського гуртка, сприяли виробленню адекватних уявлень про науку загалом, і зокрема про юридичну науку та розвиток філософії науки.

Львівсько-варшавська школа – одна із шкіл аналітичної філософії, представлена такими мислителями, як К. Айдукевич (1890–1963), Я. Лукасевич (1878–1956), А. Тарський (1902–1984), Т. Котарбинський (1886–1981) та ін. [5, с. 45].

Для цієї школи характерне різко негативне ставлення до ірраціоналізму, прагнення до зближення філософських і наукових досліджень, надання філософським міркуванням логічно точного статусу. Я. Лукасевич вважав, що метою логічних досліджень має бути розробка точних методів аналізу філософських міркувань [6, с. 38].

Вчений висунув ідею логічного плюралізму, суть якого полягає в тому, що різноманітні логічні системи здатні експлікувати різноманітні онтологічні теорії. Я. Лукасевич, К. Айдукевич та інші представники Львівсько-варшавської школи були прибічниками раціоналізму, специфічною рисою якого став логіко-семантичний аналіз мови науки і філософії. Це, на думку прибічників даної течії, сприяло усуненню неточностей та двозначностей, якими живляться ірраціоналістичні філософські концепції. Але водночас їхні філософські погляди не були однорідними й послідовними, а іноді навіть і суперечили неопозитивізму.

Не оминемо увагою й філософію лінгвістичного аналізу, яка втілена у вченнях Д. Мура (1873–1958), Л. Вітгенштейна (1889–1951), Г. Райла (1900–1976), П. Стросона, М. Дамміта та ін. [7, с. 27].

Ця течія відмовляється від зазначених вище логічних вимог, вважаючи, що об'єктом аналізу має виступати природна мова. Традиційні філософські проблеми, на їхню думку, можуть бути подані у вигляді дилем, які вирішуються через лінгвістичний аналіз та уточнення значення слів. У цьому виявляється сутність даної філософської течії, яка значно допомагає створювати та розширювати, а з часом і уточнювати правові категорії та поняття, що має значний вплив для понятійного апарату юриспруденції.

На думку Л. Вітгенштейна, філософія не може втручатися у фактичне вживання мови, вона може лише описувати її [8, с.18]. Незважаючи на суперечливість поглядів представників філософії лінгвістичного аналізу, основне завдання цієї філософії можна сформулювати так: розробка систематичної теорії значень мовних виразів (в тому числі й правових), яка є одночасно теорією розуміння. Загалом ця течія справила значний вплив на сучасну логіку та лінгвістику, та своєю чергою, на формування та урозуміння юридичних термінів та категорій.

Наступна філософська доктрина, на яку потрібно звернути увагу в процесі пізнання та накопичення загальних знань (й правових), це загальна семантика. Основними представниками такої філософської течії є С. Чейз та С. Хайякана [9, с. 118]. Основна ідея цієї течії: філософія має пояснювати життя людини з огляду на структуру мови.

Поруч із цими класичними напрямками можна назвати ще цілий ряд дуже різномірних, а часто і суперечливих неопозитивістських течій. Проте можна виділити те спільне, що їх об'єднує. На відміну від класичного позитивізму О. Конта та Г. Спенсера, неопозитивісти вбачали завдання філософії не в систематизації та узагальненні конкретно-наукового знання, а в діяльності з аналізу мовних форм знання, що так важливо для сучасної юридичної практики.

Тому, предметом неопозитивістської філософії стала мова науки як спосіб вираження знання, а також діяльність з аналізу цього знання та можливостей його вираження у мові (в нашому випадку юридичної мови – поняття, жести, категорії, класифікації).

Неопозитивізм, досліджуючи широке коло методологічних проблем, сприяв розвитку філософії науки – напрямку, що досліджує характеристики науково-пізнавальної діяльності. Тобто акцент стоїть на діяльному процесі, на самій дії та результаті такої діяльності.

Для такого наукового напрямку характерне виділення науки як знання і діяльності. Тобто відбувається конкретне розмежування на накопичення знання та вихід такого знання через наукову діяльність. Також характерною рисою для нього є дослідження логічних структур та співвідношення філософії і науки, взаємозв'язок науки і суспільства, проблема синтезу різноманітних наук.

Неопозитивізм продовжує впливати і на сучасні дослідження з філософії науки і у 1960–1970 рр. під впливом ідей Карла Поппера (1902–1994) склалась течія постпозитивізму [10, с. 41]. Це множина методологічних концепцій, що прийшли на зміну тим, які схилились до методології логічного позитивізму.

Постпозитивізм є етапом у розвитку філософії науки. Основні його представники: Т. Кун, І. Лакатос, С. Тулмін, У. Селларс, П. Фейєрабенд та ін. [11, с. 35]. Слід виділити специфічні риси постпозитивізму, які проявляються у відході від орієнтації на символічну логіку і звернення до історії науки та суттєвій зміні проблематики методологічних досліджень.

Характерними для постпозитивізму є проблеми розуміння та соціології знання, правдоподібності наукових теорій та раціональності.

Щодо наукової теорії: то вона повинна мати надлишок емпіричного матеріалу та пояснювати усі наслідки старої теорії. Також наукову теорію, що так важливо для юриспруденції, слід піддавати фальсифікації і спростовувати, якщо з'являються нові факти. І нарешті суперечлива теорія має відкидатись як ненаукова. Практично всі представники постпозитивізму залишили значний слід в обґрунтуванні сутності наукової теорії.

Британський філософ І. Лакатос розробив універсальну концепцію розвитку науки, яка ґрунтується на ідеї конкуруючих науково-дослідницьких програм, які дають нечуваний позитивний результат (однак при здоровій конкуренції).

Такі конкуруючі програми є серією теорій, що змінюють одна одну і об'єднані певною сукупністю базисних ідей та принципів (що так важливо для галузевих юридичних наук). Вони складають одиниці розвитку наукового знання. Науково-дослідницька програма, за І. Лакатосом, складається з ядра (сукупність наукових припущень, що зберігаються без зміни в усіх теоріях); захисного поясу (допоміжні гіпотези, що захищають ядро від фальсифікації); позитивної й негативної евристики (методологічні правила, що сприяють позитивному розвитку) [12, с. 75].

Впливовою частиною постпозитивізму є критичний раціоналізм (К. Поппер, П. Фейєрабенд, Д. Агассі та ін) [11, с. 67]. Ця течія сформувалась як спроба подолати основні суперечності неопозитивізму, проте вона все ж не виходить за межі традиційної позитивістської філософії.

Висновки. Методологічні проблеми, висунуті і вирішувані представниками Віденського гуртка, сприяли виробленню адекватних уявлень про науку, розвиток філософії науки.

Щодо сутності досліджень Львівсько-варшавської школи, то їхні філософські погляди не були однорідними й послідовними, а іноді навіть і суперечили неопозитивізму. Загалом Львівська-Варшавська школа зробила значний внесок до теорії множин, логічної семантики, до розробки неокласичних систем математичної логіки.

В цілому течія філософської лінгвістики чи лінгвістичного аналізу справила значний вплив на сучасну логіку та лінгвістику, а та, своєю чергою, на формування та урозуміння юридичних термінів та категорій. Основна ідея наступної філософської течії – загальної семантики – філософія, яка має пояснювати життя (призначення) людини з огляду на структуру мови.

Розглядаючи неопозитивізм у цілому як явище філософської культури, слід виділити його основні риси: 1) за зразок для методологічних побудов було взято формально-логічні конструкції, а знаряддям методологічних досліджень став методологічний аналіз мови науки (юридичної також); 2) основна увага зверталася на аналіз структури наукового та правового знання; 3) відділення процесу появи нового знання від процесу його обґрунтування; 4) обґрунтування ідеології розмежування наукового і ненаукового знання, емпіричної науки і формальних наук; 5) методом принципового спростовування будь-якого твердження, що належить до науки (певна математична теорема застосовування до правових теорій).

Отож, доводиться констатувати, що в епоху настання реформаторських змін у житті суспільства накопичення рівня нормального наукового та правового знання та розуміння в українських правників є нагальною потребою сучасності.

1. Бичко А. К., Бичко І. В., Табачковський В. Г. *Історія філософії: Підручник*. – К.: Либідь, 2001. – 367 с. 2. Бойченко І. В. *Філософія історії: Підручник*. – К., 2000. – 320 с. 3. Мориц Шлик. *Будуще філософії, СПб.: Путь в философию. Антология, М., ПЕР'СС, СПб. Университетская книга, 2001. – 72 с.* 4. Карнап Р. *Логічна картина світу*. Берлін. – 1928. – 124 с. 5. Булатов М. А. *Немецкая классическая философия. Часть I. Кант. Фихте. Шеллинг*. – К.: СтилоС, 2003. – 521с. 6. Ян Лукасевич. *О принципе противоречия у Аристотеля. Критическое исследование / пер. с польского Б. Т. Домдровского. Общая редакция, вступительная статья и примечание профессора А. С. Карпенко*. – М. – СПб.: Центр гуманитарных инициатив, 2012. – 255с. 7. Вандишев В. М. *Філософія. Ч.1. Історико-філософський вступ: Конспект лекцій*. – Суми, 2000. – 312с. 8. Людвіг Вітгенштейн. *Філософські дослідження*. / Пер. Є. Попович. – Київ.: Основи. – 1995. – 117 с. 9. Виндельбанд В. *История философии: Пер. с нем.* – К.: Ника-Центр, 1997. – 560 с. 10. Овчинников Н. Ф. *Карл Поппер. – наш современник, философ XX века // Вопросы философии*. – 1992. – № 8. – С. 40–48. 11. *Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник / Г. І. Волинка, В. І. Гусев, І. В. Огородник, Ю. О. Федів; За ред Г. І. Волинки*. – К.: Вища шк., 1999. – 421с. 12. Лакатос І. *Избранные произведения по философии и методологии науки*. – М., Академический проект. – 2008. – 191с.

REFERENCES

1. Bychko A. K., Bychko I. V., Tabachkovs'kyi V.H. *Istoriya filosofiyi: Pidruchnyk [History of Philosophy: Textbook]* Kyiv. Publ. Lybid', 2001., 367 p. 2. Boychenko I.V. *Filosofiya istoriyi: Pidruchnyk [History of Philosophy: Textbook]* Kyiv. 2000., 320 p. 3. Moryts Shlyk. *Budushche fylosofyy* St. Peterburg., Publ. Put' v fylosofyyu. Antolohyya [The future of philosophy] Moscow. Publ. PER"SYe, SPb Unyversytet'skaya knyha, 2001., 72 p. 4. Karnap R. *Lohichna kartyna svitu [The logical picture of the world]* Berlin., 1928., 124 p. 5. Bulatov M. A. *Nemetskaya kassycheskaya fylosofyya. Chast' I. Kant. Fykhte. Shellynh [German classical philosophy. Part I. Kant. Fichte. Schelling]* Kiev., Publ. Stylos, 2003., 521 p. 6. Yan Lukasevych. *O pryntsype protyvorechyya u Arystotelya. Krytycheskoe yssledovanye / Perevod s pol's'koho B.T. Domdrovskoho. Obshchaya redaktsiya, vstupytel'naya stat'ya u prynechanye profesora A.S. Karpenko [On the principle of contradiction in Aristotle. A Critical study]* Moscow., Publ. Tsentr humanitarnykh ynytsyatyv, 2012., 255p. 7. Vandyshev V. M. *Filosofiya. Ch.1. Istoryko-filosofs'kyi vstup: Konspekt lektsiy [Philosophy. Part 1. Historical and philosophical introduction: Lecture]* Sumy, 2000, 312 p. 8. Lyudvih. *Vithenshteyn. Filososfs'ki doslidzhennya / Per. Ye.Popovych. [Ludwig Wittgenstein. Philosophical Investigations]* Kiev. Publ. Osnovy., 1995., 117 p. 9. Vyndel'band V. *Ystoryya fylosofyy: Per. s nem [Istorya philosophy]* Kiev. Publ. Nyka-Tsentr, 1997., 560 p. 10. Ovchynnykov N. F. *Karl Popper – nash sovremennyk, filosof XX veka [Karl Popper. – Our sovremennik, philosopher of the twentieth century]* Kiev. Publ. *Voprosy fylosofyy*. – 1992. Vol. 8. pp. 40–48. 11. *Vstup do filosofiyi: Istoryko-filosofs'ka propedevtyka: Pidruchnyk / H. I. Volynka, V. I. Husyev, I. V. Ohorodnyk, Yu. O. Fediv; Za red H. I. Volynky [Introduction to Philosophy: Historical and Philosophical propaedeutics: Textbook]* Kiev. Publ. Vyshcha shk., 1999. 421 p. 12. Lakatos Y. *Yzbrannyye proyzvydenyya po fylosofyy u metodolohyy nauky [Selected works on philosophy and methodology of science]* Moscow. Publ. Akademicheskyy proekt., 2008., 91 p.